

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.13>

П. С. Гарасим
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0001-6498-6209

ПРО РОЛЬ І МІСЦЕ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У ВИПРАВЛЕННІ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

У даній науковій статті здійснено аналіз форм і засобів громадського контролю, який здійснюється у сфері виконання покарань України, та, виходячи з його результатів, запропоновані науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем та удосконалення правового механізму з питань, що стосуються ролі і місця зазначеного виду соціального моніторингу у змісті кримінально-виконавчої діяльності щодо виправлення засуджених.

Зокрема, встановлено, що серед визначених у кримінально-виконавчому законодавстві України основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених мова ведеться лише про громадський вплив на цих осіб, що змістовно не співвідноситься з терміном «громадський контроль», позаяк, виходячи з їх етимологічного значення та соціально-правової природи, це є різні види суспільної діяльності.

Крім цього, доведено, що звуження на законодавчому рівні змісту предмета громадського контролю (а, це – тільки права засуджених до певних (а, не всіх) видів покарань) привело на практиці до утворення детермінант, які вкрай негативно впливають на процес виконання – відбування покарань, а також знижують потенційні можливості громадськості (громадських об'єднань та їх уповноважених представників) щодо її участі таким чином у передбачених законом випадках в діяльності органів і установ виконання покарань у ході реалізації на практиці однойменного принципу кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань.

Для нейтралізації, блокування, усунення тощо вказаної детермінанти у цій роботі розроблені відповідні запобіжні заходи.

Зокрема, доведена необхідність віднесення до критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань тим із них, що пов'язаний з результативністю діяльності, роллю і місцем даного виду соціального моніторингу у виправленні засуджених.

Ключові слова: виправлення; громадський вплив; громадський контроль; засуджений; персонал органів і установ виконання покарань; сфера виконання покарань; ефективність; процес виконання – відбування покарань.

Garasim P. S. ABOUT THE ROLE AND PLACE OF PUBLIC CONTROL IN THE CORRECTION OF CONVICTS IN UKRAINE

This scientific article analyzes the forms and means of public control, which is carried out in the sphere of execution of punishments in Ukraine, and, based on its results, scientifically based measures are proposed, aimed at eliminating the existing problems in this connection and improving the legal mechanism on issues concerning the role and place of the specified type of social monitoring in the content of criminal-executive activities regarding the correction of convicts.

In particular, it was established that among the main means of correction and resocialization of convicts defined in the criminal and executive legislation of Ukraine, we are talking only about public influence on these persons, which does not meaningfully correlate with the term "public control", because, based on their etymological meaning and social legal nature, these are different types of social activity.

In addition, it has been proven that the narrowing of the content of the subject of public control at the legislative level (and, it is only the rights of convicts to certain (but not all) types of punishments) has led in practice to the formation of determinants that have an extremely negative impact on the process of execution – the serving of punishments, as well as reduce the potential opportunities of the public (public associations and their authorized representatives) regarding their participation in this way in the cases provided for by law in the activities of bodies and institutions for the execution of punishments during the implementation in practice of the principle of the same name of the criminal law enforcement, execution and serving of punishments.

In order to neutralize, block, eliminate, etc., the specified determinant, appropriate preventive measures have been developed in this work.

In particular, it has been proven the need to include among the criteria for evaluating the effectiveness of public control over the process of execution – the serving of punishments, which is related to the effectiveness of activities, the role and place of this type of social monitoring in the correction of convicts.

Key words: correction; public influence; public control; condemned; personnel of bodies and institutions for the execution of punishments; the scope of execution of punishments; efficiency; the execution process – the serving of punishments.

Постановка проблеми. Результати вивчення різноманітних джерел, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України (нормативно-правових актів; доктринальних розробок, статистичних даних тощо), свідчать про те, що у силу змістовного обмеження його предмета та зведення даного виду соціального моніторингу тільки до визначення стану дотримання прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, і лише щодо певних, а не всіх, покарань (позбавлення волі; арешту та обмеження волі), на практиці це приводить до односторонньої та формальної оцінки його результатів та ігнорування, по суті, значних потенційних можливостей громадськості у забезпеченні процесу виконання – відбування покарань, зокрема такої її складової та невід’ємної змістовної частини, як виправлення засуджених.

Важливість вирішення означеного питання обумовлено необхідністю реалізації визначених у законі завдань і досягнення в повному об’ємі мети кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)), а також підвищення ролі і місця всіх учасників кримінально-виконавчих правовідносин, включаючи громадськість, у змісті процесу виправлення засуджених.

Додатковим аргументом щодо актуальності та практичної значущості вирішення на науковому рівні означеної проблематики є той стан кримінально-виконавчої діяльності який склався в Україні на протязі 1991–2022 р. р. та на що офіційно акцентовано увагу законодавців, практиків, учених і громадськості у сучасних державних програмах [1].

У таких умовах, без сумніву, по-новому варто підійти й до використання потенційних можливостей громадського контролю щодо його застосування відносно оцінки процесу виправлення засуджених та в цілому – змісту діяльності, пов’язаної з виконанням та відбуванням покарань в Україні.

Саме з цих міркувань, *метою* даної наукової статті є з’ясування соціально-правової природи громадського контролю, його ролі та місця у механізмі виправлення засуджених, з урахуванням зв’язку з цим їх потенційних можливостей.

У свою чергу, *головним завданням* цієї роботи є розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на усунення існуючих з цього приводу проблем та удосконалення правових засад здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Аналіз останніх досліджень. Результати вивчення наукової літератури свідчать про те, що досить активно розробкою питань, які стосуються досліджуваної у цій статті проблематики, займаються такі учені, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, О. А. Гритенко, О. М. Джужа,

О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, С. Ю. Лукашевич, К. Ф. Погребна, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін.

Поряд з цим, варто звернути увагу на той факт, що досі на доктринальному рівні питання щодо ролі та місця громадського контролю у виправленні засуджених в Україні досліджено недостатньо, що й стало вирішальним при обранні теми даної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. У ч. 3 ст. 6 КВК України одним з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених законодавець визначив громадський вплив, не пояснивши при цьому, у чому він полягає та у яких формах виражається на практиці.

Така правова прогалина [2, с. 271], як свідчить сучасний стан кримінально-виконавчої діяльності в Україні, не тільки негативно впливає на ефективність даного виду діяльності громадськості у сфері виконання покарань, але й породжує низку питань і проблем, що стосуються можливостей здійснення громадського контролю у цілому за процесом виконання – відбування покарань.

На жаль, у наукових джерелах також не дано визначення поняття «громадський вплив», а лише роз’яснено напрям його застосування, що теж можна віднести до детермінант, які негативно впливають на результативність зазначеного виду соціального моніторингу.

Зокрема, в одному з перших науково-практичних коментарів до КВК України з цього приводу було зазначено, що громадський вплив на засуджених здійснюється шляхом участі громадських об’єднань або їх уповноважених осіб в діяльність органів та УВП у різних формах: сприяння персоналу ДКВС України в організації виховної роботи на всіх рівнях правовідносин, суб’єктами яких є особи, що відбувають кримінальні покарання; організація шефства над засудженими, які відносяться до важковиховуваних; т. ін. [3, с. 32], що, звичайно, до громадського контролю у прямому сенсі віднести не можна.

Такий висновок, крім цього, витікає із змісту слова «вплив», яке означає дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [4, с. 103] (у контексті досліджуваної проблематики – дії громадськості щодо засуджених з метою їх виправлення та ресоціалізації). При цьому варто мати на увазі, що дії громадських об’єднань або їх законних представників такого характеру не мають обов’язку щодо письмового оформлення результатів своєї діяльності, що, наприклад, є невід’ємною частиною процесу контролю, який здійснюється визначеними на нормативно-правовому рівні суб’єктами [5].

Натомість, слово «контроль» тлумачиться на доктринальному рівні (на жаль, у законодавчих та інших нормативно-правових актах його

поняття не сформульовано) [5] як перевірка (франц. *contro'le* – перевірка; від старофранц. *controle-ro'le* – список, що має дублікат для перевірки) виконання законів, рішень тощо [6, с. 323].

Як з цього приводу слушно зробив висновок В. М. Гаращук, будь-яке рішення, будь-яка дія у сфері державного управління (у даному випадку – участі громадськості у діяльності органів та УВП шляхом громадського впливу на засуджених) закінчується контролем за їх виконанням, інакше вони не матимуть сенсу [7, с. 269].

Отже, у тому юридичному аспекті, в якому законодавець вжив правові категорії «громадський вплив» (ч. 3 ст. 6 КВК) та «громадський контроль» (ч. 2 ст. 25 даного Кодексу), можна констатувати, що вони є не тотожними, позаяк спрямовані на виконання громадськістю різних функцій, тим більше, що і з етимологічної точки зору вказані кримінально-правові терміни також не відносять до одного й того ж синонімічного ряду.

Поряд з цим, як видається, слід визнати, що у сфері виконання покарань зазначені види діяльності громадськості поміж собою взаємозв'язані та постійно взаємодіють, маючи у зв'язку з цим один і той самий об'єкт як впливу, так і контролю. Так, приймаючи участь у реалізації адміністрацією органів і УВП заходів виховного характеру та вчиняючи таким чином громадський вплив на засуджених (ст. ст. 123–128-1 КВК), громадські об'єднання та їх уповноважені представники створюють відповідні умови для проведення у подальшому більш предметного та цілеспрямованого здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, такого ж соціального контролю з боку відомчих вищестоящих структур ДКВС України (ст. 23 КВК) та прокурорського нагляду (ст. 22 цього Кодексу та ст. 26 Закону України «Про прокуратуру»).

З цього випливає, що закріплені у КВК різні види діяльності громадськості у сфері виконання покарань, хоча й мають змістовні відмінності у сенсі правової спрямованості та характеру вчинюваних дій, співвідносяться у даному випадку як однотипні правові інститути кримінально-виконавчого законодавства, де участь громадськості у передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5 КВК) виступає загальним кримінально-виконавчим явищем, а здійснення громадського впливу (ч. 3 ст. 6 даного Кодексу) та громадського контролю (ч. 2 ст. 25 цього ж Кодексу) – специфічними явищами.

Як з зв'язку з цим слушно зауважив А. Х. Степанюк, концепція виконання покарання відкриває перспективу конвергентності (зближення) [8], справді наукового, істинного правопізнання екзекутивної (кримінально-виконавчої) [4, с. 206]

діяльності органів та установ виконання покарань, а теорія кримінально-виконавчого права, що зараз створюється, є не окремим напрямом, не школою, а новим історичним етапом, що відкриває все більше можливостей для збагнення сутності і змісту процесів виконання і відбування покарань [9, с. 135] (у контексті досліджуваної проблематики – щодо з'ясування, зокрема, ролі та місця громадського контролю у виправленні засуджених).

Більш того, на переконання зазначеного ученого (і це не викликає заперечень), специфіка теоретичних понять (як у даному випадку – співвідношення вжитих у кримінально-виконавчому законодавстві однокорінних термінів, ключовим словом у яких є «громадськість») полягає в тому, що вони не можуть бути виведені безпосередньо з досвіду, позаяк вони виражають сутність вищого порядку і являють собою більш адекватне відображення об'єктивного світу, чим емпіричні дані [9, с. 117].

Якщо вказаний та інші методологічні підходи з питань, що є предметом цієї наукової статті [10, с. 223-230] застосувати до з'ясування потенційних можливостей громадського контролю у соціально-правовому механізмі виправлення засуджених в Україні, то можна вивести наступні шляхи і засоби удосконалення даного виду соціального моніторингу, а саме:

1. Здійснення заходів законодавчого характеру. Зокрема, логічно було б ст. 6 КВК доповнити ч. 5 такого змісту:

«За процесом виправлення і ресоціалізації засуджених здійснюється державний і громадський контроль, результати якого враховуються при оцінці ефективності кримінально-виконавчої діяльності окремо взятого органу і установи виконання покарань».

2. Здійснення заходів організаційного спрямування.

Сутність даного підходу полягає у тому, щоб громадські об'єднання уповноважували своїх представників при здійсненні у сфері виконання покарань функцій, не пов'язаних з соціальним моніторингом (у ході відвідування УВП; реалізації відповідних заходів громадського впливу на засуджених; участі громадськості в інших видах діяльності органів і УВП; т. ін.) виявляли інформацію, яка стосується стану дотримання прав, законних інтересів і свобод як засуджених, так і персоналу ДКВС України, а також інших учасників кримінально-виконавчих відносин (близьких родичів засуджених; представників органів місцевого самоврядування; підприємств, установ, організації тощо) [11, с. 230].

При цьому, для створення реальних правових гарантій діяльності громадськості з означених питань варто було б ст. 24 КВК доповнити ч. 8 наступного змісту:

«У ході відвідування установ виконання покарань всі суб'єкти, які вказані у даній статті, вправі збирати та використовувати у визначеному в законі порядку інформацію публічного характеру щодо стану дотримання прав, законних інтересів і свобод як засуджених і персоналу органів і установ виконання покарань, так і щодо інших учасників кримінально-виконавчої діяльності».

3. Здійснення заходів методологічного спрямування.

Зміст зазначеного підходу обумовлений необхідністю підвищення рівня представників громадських об'єднань з питань, що пов'язані з методологією проведення громадського контролю.

Цікавими у зв'язку з цим можна назвати, зокрема, Керівні положення щодо застосування стандартів ефективного розслідування фактів жорстокого поводження (так звані «Керівні принципи») та пояснювальна записка до них, які, як вірно вважає Е. Сванідзе, можуть бути з користю застосовані на інших напрямках, таких як пенітенціарна система, а також по відношенню до процедур захисту прав людини [12, с. 7–8].

4. Здійснення кваліфікованої процедури добору до визначених у законі суб'єктів здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань (спостережних комісій та піклувальних рад при виховних колоніях) (ч. 2 ст. 25 КВК).

Зокрема, серед основних проблем у діяльності спостережних комісій деякі дослідники називають:

а) неналежну підготовку членів спостережних комісій щодо використання наданих їм повноважень;

б) відсутність єдиної інформаційної системи, яка б дозволила використовувати на практиці досвід інших спостережних комісій;

в) формальне ставлення окремих спостережних комісій до виконання поставлених завдань [13, с. 8].

Саме тому, на переконання фахівців з означеної проблематики (і варто з цим погодитись) дуже важливо для кожного представника громадських об'єднань мати кваліфіковані знання, що пов'язані з діяльністю з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, та дотримуватись у зв'язку з цим вироблених на науковому рівні відповідних рекомендацій [13, с. 120–166].

Більш того, не менш важливим компонентом, який має пряме відношення до процесу виправлення засуджених, є, без сумніву, сутнісне розуміння цими суб'єктами соціального моніторингу змісту поняття «громадський контроль у сфері

виконання покарань», яке сформульовано на доктринальному рівні [14, с. 352–359].

Висновки. Таким чином, отримані у ході даного дослідження результати, що стосуються ролі і місця громадського контролю у виправленні засуджених в Україні, дозволяють констатувати, що цей вид соціального моніторингу має значні потенційні можливості щодо підвищення рівня його ефективності, які закріплені на законодавчому та правозастосовному рівнях та обумовлені необхідністю приведення зазначеного виду суспільної діяльності в нашої державі до кращих зарубіжних практик і міжнародних керівних принципів з досліджуваної проблематики.

Література

1. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2401.
2. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014.
3. Кримінально-виконавчий кодекс : Науково-практичний коментар / Степанюк А. Х., Яковець І. С. : за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : ТОВ «Одісей», 2005. 560 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3 : К – М. 792 с.
7. Гаращук В. М. Доктрина контролю і нагляду у сфері організаційно-управлінських відносин. *Правова доктрина України* : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 269–292.
8. Конвергентність. *Вікіпедія*. URL: <https://wiki>
9. Степанюк А. Х. Вибрані праці / уклад. К. А. Автухов. Харків : Право, 2017. 608 с.
10. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223–230.
11. Кримінально-виконавче право України : підручник : ТОМ 1 (у 2-х и.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. Ю. Бараша. Київ : НАВС, 2018. 364 с.
12. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження : Керівні принципи застосування європейських стандартів. Київ : «К.І.С.», 2011. 144 с.
13. Загальні засади діяльності спостережних комісій : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2014. 284 с.
14. Погребна К. Ф. Щодо змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Південно-український правничий часопис*. 2021. № 3. С. 352–359.